

Beteckning: _____

Avdelningen för humaniora

Reseideal i förändring
Baedekers Romreseguide åren 1909 & 2008

Alexander Lejon
Juni 2010

C-uppsats
15hp
Historia C

Handledare: Henrik Ågren
Examinator: Agneta Ney

Innehåll

1	Inledning	2
1.1	Syfte	3
1.2	Frågeställningar	3
1.3	Teori & tidigare forskning	4
1.5	Metod	6
1.6	Källmaterial & källkritik.....	7
1.7	Avgränsningar	7
2	Bakgrund.....	8
2.1	The grand tour	9
2.2	Modernismen	11
2.3	Ideal i modernismen	12
2.4	Baedeker	13
3	Baedekers Reseguider – en jämförelse	14
3.1	När åka?	14
3.2	Historisk bakgrund	15
3.3	Att prioritera	20
3.3.1	Byggnader	20
3.3.2	Något grönt.....	23
3.3.3	Någonting att äta, dricka samt sova	25
3.3.4	Någonting att handla	28
3.3.5	Turist i samtiden	29
4	Turism i förändring 1909-2008	34
5	Sammanfattning	36
6	Käll- och litteraturförteckning	38

Go, little book, God send thee good passage,
And specially let this be thy prayere,
Unto them all that thee will read or hear,
Where thou art wrong, after their help to call,
Thee to correct in any part or all.

1 Inledning

Med dessa ord av Geoffrey Chaucer inleds Baedekers Romguide från år 1909,¹ och likaså finner man samma inledande ord i alla andra Baedekerguider från dess samtid. Karl Baedeker, och senare hans medarbetare, introducerar sig här som den vän och för en hel del, den ständige följeslagare, som många turister kom att hålla hårt i under sin resas gång. Guiden introduceras som en handbok för resenärer, och syftet med handboken sägs vara att ge resenären en viss kännedom om kulturen och konsten hos folket han skall besöka, att göra honom så självständig som möjligt från de tjänster guider tillhandahåller, att skydda honom mot utpressning, och på alla sätt möjliga hjälpa honom under hans tour i ett av världens mest fascinerande länder.² Är det i så fall Stendhal-syndromframkallande tips läsaren har att vänta i denna guide, och har dessa ideal i sådana fall förändrats under det sekel som passerat sedan boken utgavs? Den kultur som guiden nämner att läsaren skall få lära känna, är detta den historiska kulturen eller den samtida?

Enligt Orvar Löfgren är turismen en kulturprodukt alstrad under bestämda historiska villkor, och turismen och turisten bär på ett segt historiskt arv vilket har format vårt sätt att känna, tänka och uppleva världen.³ Jag behandlar i min uppsats dessa ideal inom reseguideturismen, och mer specifikt då just i Baedekerförlagets reseguider. Hur skiljer sig de tips dagens turist får när han eller hon öppnar den moderna Baedekerguiden jämfört med de tips det förra seklets tidiga turister tillhandahölls? Det är dessa frågor jag försöker ge svar på.

Turism i en eller annan form har existerat ända sedan antiken, det är alltså inget unikt modernt, den moderna turismen tar dock fart i och med industrialiseringen och framväxten av borgarklassen under 1800-talet.⁴ Men vad är egentligen en turist? Baedekers reseguide utger

¹ Baedekers Central Italy, 1909, s. 4

² Baedekers Central Italy, 1909, s. 5

³ Löfgren, 1989, s. 9

⁴ Goeldner & Ritchie, 2006, s. 40

sig som jag nämnt inte för att vara en guide för turister, utan en guide för resenärer. Thomas Blom & Mats Nilsson tar upp ett flertal olika definitioner från diverse verk, bland annat att det är en ”Person som gör en längre resa för nöjes, idrotts eller bildnings skull” i folkets bok 1907, turistdelegationen definierar en turist som ”en besökare som övernattar på platsen för besöket”.⁵ Om vi följer Paul Fussels definition angående skillnaderna på upptäckare, resenärer och turister så kan vi dock utesluta att Baedekerguidernas läsare var och är annat än just turister: ”the explorer seeks the undiscovered, the traveller that which has been discovered by the mind working in history, the tourist that which has been discovered by entrepreneurship and prepared for him by the arts of mass publicity”.⁶ Det jag undersöker är med andra ord just turistideal i en av Baedekers tidiga 1900-talsguider samt samma rese mål med en guide ämnad våra samtida turister.

1.1 Syfte

Min undersökning syftar på att visa de samhälls- och mentalitetsförändringar vilka skett inom turismen under det århundrade som passerat guiderna emellan. Först och främst en förändring i turistideal, men jag vill även visa på hur vi idag förändrat vår syn på livsprioriteringar på ett allmänt plan. Turismen, vilket med sin begränsade tidsomfattning kräver mer tydliga prioriteringar än vardagen anser jag på ett komprimerat sätt utgöra ett bra område för en sådan studie.

1.2 Frågeställningar

Mina frågeställningar utgörs egentligen av en enda fråga, men jag har även använt mig underfrågeställningar för att lyckas besvara huvudfrågan gällande reseidealets eventuella förändring.

Huvudfrågeställning:

- Hur har reseidealet förändrats mellan 1909 & 2008 i reseguiderna?

⁵ Blom & Nilsson, 2005, s. 10

⁶ Calaresu, 1999, s. 237

Underfrågeställningar:

- Vad skall läsaren, enligt guiden, egentligen se och hinna med under sin resa?
- Är idealet en individualistisk eller kollektiv resa?
- Leder bruket av guide till en aktiv eller passiv resa?
- Hur subjektiva framstår guiderna?
- Hur nämns det levande samhället och blir läsaren någonsin en del av det?

1.3 Teori & tidigare forskning

Den litteratur jag läst inför mitt uppsatsskrivande kan inte sägas ha haft någon överrensstämmande bild av varken turismen i stort eller den specifika reseguidsturismen vilket jag valt att undersöka. Viss litteratur talar om det befriande med guider,⁷ andra om det motsatta, och hur detta har visat sig i resandet.⁸ Jag har av detta blivit intresserad av idealen i ett förändringsperspektiv för att därmed kunna få åtminstone en bild av hur det ser ut och har sett ut. Mina teoretiska utgångspunkter hittar jag bland annat hos Orvar Löfgren, professor i etnologi vid lunds universitet, som skriver att:

Förtätningen av turismprogrammet uppnås både genom snabbare transporttekniker men även genom ökat upplevelsetempo. Det är detta turistliv som den stressade turistamerikanen ofta får representera [...] Med förtätningen följer även en föreställning om att turistlivet förflackas: upplevelserna blir fler, men ytligare och torftigare, en föreställning som knyter an till en annan problematisk polarisering, den mellan rika och fattiga semesterupplevelser⁹

Detta stämmer antagligen väl om vi jämför dagens turism med det elitresande som skedde under till exempel The Grand Tour,¹⁰ men om vi jämför dagens resande med det för femtio eller hundra år sedan så tror jag att vi får en annan bild. Min hypotes är att dagens turist i större utsträckning än tidigare är ute efter upplevelser men samtidigt att lugn och avkoppling skall utgöra en större del av resandet än det gjort förut, mycket därför att det idag finns så mycket större möjligheter med den utbyggda turistmarknaden. Sedan flyget började föra turister till sina destinationer, semesterdagarna växte i antal för de flesta, och priserna sjunkit för resandet så bör det inte heller vara samma press på turisten att hinna med lika mycket.

⁷ Koshar, 2000, s. 28

⁸ Duncan & Gregory, 1998, s. 117

⁹ Löfgren, 1989, s. 44-45

¹⁰ Blom & Nilsson, 2005, s. 33-34

Orvar Löfgren tar dock också upp att man under 1900-talet började diskutera en motsättning mellan vad som beskrivs som kvantitet och kvalitet i resandet. Alltså att man inte bara skulle kunna göra för lite under semestern, utan även för mycket.¹¹ Jag tror inte att det handlar om att vi idag gör färre saker än tidigare, åtminstone inte inom den turism jag undersöker, det har dock skett en idealförändring i vad man som turist skall göra, och främst inom förändringen av turism i historien kontra samtid, vilket är en stor del av det jag tar upp i min undersökning.

Jag har även utgått ifrån Rudy Koshar, professor i historia och religionsstudier med huvudämne på just det moderna Tyskland, och hans bok *German travel culture*. Han behandlar dock ett mycket vidare ämne än vad jag gör. Hans fokus ligger på idealen inom främst Tyskland och där behandlas ämnen som exempelvis nationalism och rasism inom bland annat reseguiden. Det är främst ett kapitel i boken som behandlar Baedekers reseguider. Just angående Baedekers guider skriver Rudy Koshar om idealen med guideboksresande och tar där upp att idealet alltid varit ett för frihet och individualitet. Turisten skulle inte agera som en modern slav och tanken med guideböckerna ska inte ha varit att kontrollera turistens resande. Detta ska gälla resguider i allmänhet, och Baedekers guider i synnerhet.¹² Detta är alltså idealet som både Baedekerguiden själv skall ha satt upp, och även ett ideal som Koshar anser stämma. Det är främst detta jag utgått ifrån i min huvudfråga för att se om idealen har varit detsamma eller hur förändringen går att avläsa.

Writes of Passage av James S. Duncan, professor i geografi & Derek Gregory, även han professor i geografi, behandlar reseskildringar i allmänhet; den är främst inriktad på de högst personliga reseskildringar som individer skrev ned under sina resor, men tar under ett kapitel om orientalismen, och då specifikt Egypten, upp reseguider från 1800-talets andra hälft, däribland Baedeker. Avsaknaden av kontakt mellan lokalbefolkning och turist syns här tydligt i de personliga reseskildringarna från Egypten. Detta är dock i mina ögon inte vidare underligt med tanke på den väldigt främmande kultur turisten hamnat i. Beskrivningarna Duncan lägger fram utgår som sagt inte heller främst från resguider, detta är dock det närmsta jag kommit någon sorts beskrivning av till exempel den samhällskontakt jag valt att undersöka i min uppsats. Turismen Duncan framställer verkar även till stor del vara än mer av överklassmodell, då beskrivningarna främst gäller turister resandes efter Nilen i egna båtar.

¹¹ Löfgren, 1989, s. 44-45

¹² Koshar, 2000, s. 28

Det Duncan tar upp är dock främst reseideal i allmänhet under den tiden i Egypten, inte just guiderna.

1.5 Metod

Jag studerar i min undersökning de direkta och indirekta rekommendationer guiderna ger till läsaren, alltså om det finns en förändring i vad jag som turist ska uppleva. Jag undersöker graden av frihet och förtroendet guiden lämnar till läsaren, hur ingående olika aktiviteter och rese mål beskrivs och ifall guiden fungerar som befriande eller förslavande. Jag har även valt att undersöka om idealet utgår ifrån kollektiva eller individuella resor, och hur detta i så fall visar sig i guiderna. Jag har dessutom letat efter en bild av hur turisten skulle förhålla sig till folket i landet, om folket alls nämns och på vilket sätt det i sådana fall tas upp. Befinner sig turisten i ett land vilket kan liknas vid ett museum eller finns det andra kulturella mål med resan, till exempel interaktion med lokalbefolkningen? Är idealet att turisten på något sätt skall vara en del av det samhälle som besöks, eller går semestern i det förflutnas tecken med historia och museer. Det jag finner intressant här är alltså det förändringsperspektiv jag hoppas kunna anträffa angående rese guideturismens utveckling.

Jag har undersökt olika rese mål i Rom, allmänna beskrivningar om konst och till exempel vad som nämns om restauranger för att sedan se hur platserna eller restaurangerna faktiskt beskrivs, vad det är som lockar till de olika rese målen och hur auktoritär berättarstil guiderna har. På samma sätt har jag genom denna kvalitativa metod fått svar på frågorna om till exempel individualitet och aktivitet.

Jag har även förutom den kvalitativa undersökningen genomfört mer rent kvantitativa iakttagelser i källmaterialet. Detta då jag sökt svar på hur mycket guiderna faktiskt tar upp om det samtida samhället, hur mycket det finns att läsa om romersk konst i sidantal, eller mer specifika saker som en speciell historisk plats. Materialet här ger till skillnad från det genom den kvalitativa undersökningen en mer lättöverskådlig överblick av idealen om vad som skall besökas och har främst lett till svar på frågan om vad man faktiskt skall se under resan till Rom. De kvantitativa iakttagelsernas exakthet försämrars dock på grund av de två böckernas svårjämförbara upplägg. Den äldre bokens upplägg med kompakta block av ren text och

avsaknad av bilder i jämförelse med den moderna guidens luftiga sidor med betydligt fler bilder och större teckenstorlek.

1.6 Källmaterial & källkritik

De källor jag har använt mig av är uteslutande de två Baedekerguiderna över Rom. Den ena från tidigt 1900-tal och den senare från 2000-talet. Båda guiderna har ett flertal författare, men endast den äldre av de två har författarnas namn utskrivna i de olika delarna. I den moderna romguiden står istället författarnas namn samlat i slutet, utan koppling till de olika texterna. Författarskapen i guiderna skiljer sig mellan de som på plats undersökt platserna fysiskt och de som besitter en viss expertkunskap på mindre områden och mer allmänt skriver om historia, konst eller något annat område.

Det källkritiska läget i min undersökning är tacksamt. Eftersom jag i min uppsats söker finna de ideal som de två olika reseguiderna innefattar så behöver jag inte lägga energi på direkt källkritik. Jag är inte ute efter att hitta någon ”sanning”, om nu någon sådan någonsin går att finna. Om guideböckerna i sin tur är subjektiva eller faller i en kritisk granskning så spelar det i sig ingen roll för min egen undersökning. Jag söker enbart finna de ideal som finns att avläsa. Det jag ser som ett möjligt problem för källorna och resultatet är att jag aldrig kan veta hur läsarna själva använde sig av reseguiderna. Jag vet inte hur stor andel som följde experternas råd till punkt och pricka, så om det ideal jag vill nå gällde för mer än reseguidens författare är svårt att veta. Av just denna anledning så valde jag ändå en av dagens största och det tidiga 1900-talets absolut största utgivare av guideböcker, nämligen Baedeker. Idealen jag söker blir därför också guidebokens ideal, inte nödvändigtvis läsarens, även om de två säkerligen ofta har överrensstämt.

1.7 Avgränsningar

De begränsningar jag har tvingats till är till att börja med att välja ett specifikt resmål. Det kan på grund av detta te sig svårt att få en allmän bild av hur Baedekers reseguider beskriver resmål, men jag tror ändå att de ideal som framhävs i en av deras guider skall vara överrensstämmade med förlagets andra utgivna guider. Jag höll länge fler resmål som

intressanta, bland annat Egypten, men valet kom till slut att falla på Italien och Rom. Det för att till exempel slippa eventuella inslag av orientalism som jag kan tänka mig smyger sig in i guiderna. Min undersökning om turistens samspel med samhället hade antagligen inte blivit lika givande om så var fallet.

Genom att välja ett europeiskt resesmål där destinationen och folket är mer välkända för utomstående, många talar språket eller gemensamma språk som lokalbefolkningen, samt den inte allt för olika kultur för den tilltänkte resenären så bortfaller säkert det mesta av dessa exotiska inslag. Min andra tanke var att destinationen skulle vara stor nog för att tillåta en variation i utbudet. Med Rom som val av stad kan man förvisso tänka sig att det per automatik ska bli främst historia och museer, men staden med omnejd har givetvis mycket annat som en guideboksförfattare ska kunna få med.

2 Bakgrund

Jag tänker här ge en kort inblick i den tidiga turismen och utvecklingen till och med det vi kan beteckna som modern turism. Människor har alltid haft intresse av det okända, och även om det fram till väldigt nyligt i historien endast var en liten elit som turistade så har det existerat under en väldigt lång tid. Jag ger också en kort beskrivning av en del av de större ideal som genom historien har existerat inom turismen.

2.1 Antiken

Turism är som nämnt inget modernt påfund i sig, redan under antiken existerade vad vi idag skulle kunna definiera som turism och turister. Före modern tid utgjorde denna klick turister dock en väldigt liten elit av befolkningen. När vi idag vallfärdar till stora människoskapade byggnadsverk som till exempel pyramiderna i Egypten så är vi bara de senaste i ett led som sträcker sig tusentals år tillbaka genom historien. Just Egypten sägs vara det första kända turistmålet, och likt många av dagens turister kände även dåtidens människor ofta behovet av att lämna spår efter sig på platserna de besökt, detta genom de ristningar som än kan beskådas på pyramiderna, daterade så långt tillbaka som 1500 fvt. Man kan till exempel läsa: ”..kom för att kontempera i skuggan av pyramiderna efter att ha offrat åt Sekhem” och ”... Hadnakhte,

skattkammarens skrivare, gjorde tillsammans med sin broder Panakhti, vesirens skrivare, en resa till västra sidan av Memfis för att förnöja”¹³ Trots att dessa besökare officiellt reste av till exempel religiösa skäl så verkar det även ha funnits ett egenvärde i själva upplevelsen i sig. Förutom att lämna spår efter sig så var det även vanligt att själv ta med sig minnen, souvenirer, från de platser man besökt.¹⁴

Under antiken var turistmålen främst av människoskapad karaktär, till exempelvis tempel, konstverk och de sju klassiska underverken.¹⁵ Idag är just Cheopspyramiden i Egypten det enda fortfarande existerande av dessa klassiska underverk. Under romarriket kom även vägnät att dras över stora delar av riket vilket underlättade och gjorde resandet både snabbare och säkrare för både resenärer och turister. Under tiden för Romarriket var just tempel, pyramiderna, varma källor och festivaler sådant som vi idag skulle kalla för turistmål.¹⁶ Redan under den här tiden fanns det guideböcker, en bevarad idag är av greken Pausanias.¹⁷ Dessa guider tog dock främst fram för att underlätta kontrollen av det omfattande riket, och försågs ibland med stjärnor för att visa på kvaliteten på logimöjligheterna, vilket ska kunna jämföras med Michelinguiden, som innehåller liknande information för bland annat hotell och restauranger.¹⁸ Den här sortens resande avtog dock till stor del i och med Västroms fall och kom under medeltiden inte alls att existera i samma utsträckning. Resandet som kom att ske var istället mer kristet betonat med vallfärder till Jerusalem och heliga platser anknutna till helgon.¹⁹

2.1 The grand tour

I och med 1600- och 1700-talet kom det privata resandet i Europa återigen att öka. Detta i och med den så kallade grand tour, vilket kan ses som föregångaren till den moderna institutionaliserade turismen.²⁰ Det är också genom denna företeelse som vi fått det moderna ordet turism. När denna sorts resor kom igång är svårt att säga exakt, men Fred Inglis placerar det åtminstone så pass sent som efter fördraget i Paris 1763, vilket för en tid kom att lugna

¹³ Blom & Nilsson, 2005, s. 17

¹⁴ Goeldner & Ritchie, 2006, s. 41

¹⁵ Andolf, 1989, s. 56

¹⁶ Goeldner & Ritchie, 2006, s. 44

¹⁷ Ibid. s. 44

¹⁸ Blom & Nilsson, 2005, s. 25

¹⁹ Andolf, 1989, s. 57

²⁰ Löfgren, 1989, s. 11

ned Europa.²¹ Resandet under the grand tour genomfördes som bildningsresor för rika ynglingar, till en början främst engelsmän från aristokratin men senare även från borgarklassen.²² Resorna var kollektiva och de unga resenärerna hade med sig guider, rådgivare och privata lärare.²³ Idealet var att bilda sig och bli en del av det kosmopolitiska ”upplysta Europa”.

Samuel Johnson, en engelsk författare, ska 1776 på tal om resor till Italien ha sagt att:

En man som inte har varit i Italien, var alltid medveten om sin underlägsenhet, på grund av att han ej har sett vad som förväntas att en man ska ha sett. Det största syftet med att resa är att se medelhavets kuster. All vår religion, nästan alla våra lagar, nästan all vår kost, nästan allt som gör att vi ej är vildar, har kommit till oss från medelhavets kuster²⁴

Resorna kunde sträcka sig över flera år och rutten gick främst genom Italiens och Frankrikes klassiska städer där historiska platser och studieorter uppsöktes samt språk tränades. Rom och Florence bevistades för att studera antiken, konst och arkitektur, Schweiz för till exempel dess kurorter och hälsobrunnar.²⁵ Detta var dock, som nämnt, till en början inte resor gjorda för nöjes skull. Riktig, modern turism, existerade ännu inte utan resandets form låg mer nära originalets resenäruttryck, vilket innebar en resa mer av studieresemodell där sinnet skulle tränas.²⁶

Även om idealet till en början var av bildningsresemodell så kom det dock med tiden att urvattnas och allt mer ta form av rena nöjesresor i stil med de dagens gymnasie- och universitetsstudenter ofta ger sig ut på under en lite längre tid efter avslutade studier.²⁷ Under den här tiden skrevs också vad man skulle kunna kalla guideböcker för de som gav sig ut på touren. Guiderna kunde innehålla information om platser att sova på, om vägar att ta och även dessa ”sights” som det till stor del gick ut på att besöka under the grand tour.²⁸ Under 1700-talet fanns det guider över till exempel Italien, och även om det inte var av samma moderna

²¹ Inglis, 2000, s. 14

²² Andolf, 1989, s. 56-57

²³ Koshar, 2000, s. 30

²⁴ Blom & Nilsson, 2005, s. 33

²⁵ Inglis, 2000, s. 16

²⁶ Fussel, 1982, s. 40

²⁷ Goeldner & Ritchie, 2006, s. 51

²⁸ Calaresu, 1999, s. 141

snitt som guiderna från sent 1800-tal och framåt, till exempel Baedekers, så får det ändå ses som ett steg i utveckling.²⁹

2.2 Modernismen

I och med den industriella revolutionen och urbaniseringen kom turismen för första gången att börja rikta in sig på naturen. Detta likt the grand tour började även i Storbritannien, vilket var det första landet att genomgå den industriella revolutionen. Turister kom nu att allt mer söka sig till naturen, i motsats till civilisationens förljugenhet och förkonstling³⁰ och inte i lika stor utsträckning som tidigare enbart till människoskapade turistmål. Göran Andolf skriver angående de krav som har funnits för att turism och turistmål ska uppstå och säger att ”Det har sagts att tre förutsättningar måste föreligga. Det måste finnas en attraktion som drar till sig resande, det måste finnas transport till den och det måste finnas kost och logi och andra bekvämligheter för de resande på vägen dit och vid framkomsten [...] Så gjordes två uppfinningar i början av 1800-talet. Den ena var ångmaskinen som kunde öka kraften både till lands och till sjöss. Den andra var upptäckten att friktionen vid transporter till lands kunde minskas betydligt med hjälp av järnhjul som löpte på järnskenor. Ångfartyget och järnvägståget hade fötts³¹ Det var först nu som de tekniska förutsättningarna för turism i större skala existerade.

Det var med andra ord ingen slump att turismen kom igång på 1830-talet i både Storbritannien och Tyskland, och att förändringen blev så stor just då jämfört med det tidigare resandet. Destinationen kom nu att hamna allt mer i blickfånget medan själva resandet blev mer av en ren transportsträcka. Just detta resande som är mer kopplat till resenären, och ännu mer till den upptäcktsresande kom för turisten att bli en allt mindre del av helheten. Där man tidigare hade färdats till fots eller hästrygg kom turisten nu att ersätta detta med tåg och om vi går ännu längre fram med flyget.³²

²⁹ Calaresu, 1999, s. 145

³⁰ Andolf, 1989, s. 59

³¹ Ibid. s. 50-52

³² Koshar, 2000, s. 3

2.3 Ideal i modernismen

Till skillnad mot tidigare i historien finns det idag ett oöverskådligt antal olika mindre ideal inom turismen. I och med att turismen har växt sig stor har det till exempel uppstått ett behov för många att distansera sig själva från andra turister. Redan i början av 1800-talet ska det då nya ordet ”turist” ha använts nedsättande, för att sedan bara öka under 1900-talet.³³

Egentligen samtidigt som den moderna turisten föddes så föddes även antituristen; turisten som inte vill vara turist. Göran Andolf beskriver det som följande: ”I den mån som turistens mål är att söka och finna det äkta, det tidigare oupptäckta och det unika blir varje turist en fiende till alla andra turister”³⁴ Antituristen är turisten som inte vill misstas med turisterna, kanske väljer att inte bära med sig en kamera, talar det lokala språket och försöker passa in. Allt för att verka lite bättre än resten.³⁵

Elitturisten söker det exklusiva och har ett stort behov av att dra gränser mellan sig själv och hopen av *turistus vulgaris*. Idealen om aktivitetsnivå under semestern har också varierat under historien. Givetvis ser det olika ut på olika områden, som jag visat var det under större delen av historien främst en historieinriktad turism, till exempel under *the grand tour*. Under 1900-talet dök en diskussion om kvantitet och kvalitet i turismens upplevelser upp, kanske kunde man som turist inte bara göra för lite, utan även för mycket.³⁶ Under 1800-talet kan man åtminstone hitta stöd för mycket av det kvantitativa idealet under semestern, turismen kunde ofta ses som något bildande, man hade tid för något, inte från något. Turisterna läste i förväg en mängd litteratur om vad de skulle besöka och tog även med sig mycket litteratur under själva resandet. Under en tur på Nilen i Egypten kan man läsa följande om det ideal som rådde där: ”You are lost in Egypt if you do not read up, ’ warned an unusually sober Douglas Sladen. ‘The only fault I have to find with the cabins is that the electric light goes out at eleven, for on the Nile, more than anywhere else, you want to do a good deal of reading at night. All the best books on Egypt are in the ship’s library’”³⁷ Det var med andra ord inte på tal om att ta det lugnt och vila om kvällarna, tiden skulle istället nyttjas för att förbereda sig inför morgondagens resesmål.

³³ Löfgren, 1989, s. 44-45

³⁴ Andolf, 1989, s. 76

³⁵ Fussel, 1982, s. 47

³⁶ Löfgren, 1989, s. 44

³⁷ Duncan & Gregory, 1998, s. 117

2.4 Baedeker

Mannen Karl Baedeker, skaparen av reseguiden vilket bär hans namn, levde mellan 1801-1859. Han var son till en rik förläggare och bokhandlare, och kom själv att gå i sin faders fotspår.³⁸ Baedeker var själv en entusiastisk samlare samt resenär; Rudy Koshar nämner att Baedekers skicklighet och intresse för samlande visade sig överförbart till den framväxande moderna turismen och att likt Baedeker samlade och studerade sina objekt skulle turisten studera hans kartor, prislister, topografiska beskrivningar och all annan information som kom att bli en del av hans reseguider.³⁹

Baedeker reste själv i sin ungdom mycket på liknande sätt som den främst brittiska grand touren, den tyska modellen var dock tidigare en mer nöjesinriktad resa än den brittiska. Baedeker kom där att samla på sig turistdestinationer för att sedan publicera dessa.⁴⁰ På 1820-talet öppnade Baedeker sin egen bokhandel och kom där att publicera och sälja bland annat stadskartor, panoramor, lokallistoriska böcker och reseberättelse, alla saker som kom att påverka hans senare reseguidesarbete.⁴¹ Hans första egna verk kom dock senare efter att Baedeker köpt ett litet förlag som tidigare hade släppt en reseguide. Baedeker var missnöjd med utformandet av guiden och kom att släppa två stycken reviderade upplagor av den under 1835 och 1839, den senare upplagan anses vara den första riktiga Baedekerreseguiden.⁴² Denna guide, likt hans egna efteråt och senare hans medarbetares guider, kom alla att bygga på den stil med personliga observationer som än idag till viss del utmärker reseguiden. Rudy Koshar nämner att syftet med Baedekers reseguide alltid har varit ett frihet- och individuellt ideal. Turisten skulle inte vara slav under mänskliga guider, utan skulle klara sig själv; turismen skulle vara en befriande upplevelse för människan.⁴³ Baedeker genomförde som nämnt sina egna resor enligt äldre bildningsideal, även om mer avspända sådana än den klassiska Grand Tour. Hur de två idealen går ihop är till stor del vad jag har valt att fokusera min undersökning på. Baedeker var förvisso själv död när den italienska guiden jag använder mig av skrevs, men ramverket för guiden är detsamma.

³⁸ Koshar, 2000, s.20

³⁹ Ibid. s. 21

⁴⁰ Ibid. s. 22

⁴¹ Ibid. s. 23

⁴² Ibid. s. 23

⁴³ Ibid. s. 28

'Thou art the garden of the world, the home
Of all Art yields, and Nature can decree;
E'en in thy desert, what is like to thee?
Thy very weeds are beautiful, thy waste
More rich than other climes' fertility,
Thy wreck a glory, and thy ruin graced
With and immaculate charm which cannot be defaced.'

Byron⁴⁴

3 Baedekers Reseguider – en jämförelse

3.1 När åka?

Ett grundläggande beslut inför en resa är att bestämma när man skall åka. Den äldre guiden är här tydlig och berättar att den bästa tiden för att besöka centrala Italien är under våren, alltså mellan mars och maj, eller under hösten, vilket beräknas som slutet av september till november. Mer exakt för Rom rekommenderas vintermånaderna, då årstidens regniga dagar passar bra för studier av stadens rika samlingar av konst och antikviteter. Sommaren sägs visst vara fin, men hettan skall snabbt tära på resenärens kropp och sinne.⁴⁵

Det finns även en ingående del om klimatet under årets olika årstider och hur turisten påverkas av klimatet. Om vinden under vintermånaderna kan man till exempel läsa: ”this dry and cool (sometimes even cold) wind is generally accompanied by a clear sky, and except when unusually violent (in which case it irritates the mucous membranes) is not found trying even by invalids” och om våren sägs vinden ha en befriande effekt på förkylningar och hosta, samtidigt som den förminskar aptiten och nervositet.⁴⁶ Varje månad har detaljerad statistik över snittemperaturer och antal regndagar, förutom under sommarmånaderna juni, juli och augusti, vilket flyktigt nämns som för varma för att sedan lämnas. Om sommarsolen nämns det att den skall undvikas så mycket som möjligt, och att det enligt ett romerskt visdomsord endast är hundar och utlänningar som går i solen, medan kristna går i skuggan.⁴⁷ Under dessa

⁴⁴ Baedeker's Central Italy, 1909, s. 9

⁴⁵ Ibid. s. 12

⁴⁶ Ibid. s. 27

⁴⁷ Ibid. s. 28

månader, då det är omöjligt att undvika solen, rekommenderas turisten att istället bära glasögon eller paraply.⁴⁸

Den moderna Romguiden har endast ett kort avsnitt om när det är bäst att åka till Rom. Det som sägs är att Rom är värt ett besök under vilken säsong som helst, men att det är finast under våren eller sensommaren då temperaturen sägs vara som bäst.⁴⁹ Vintermånaderna sägs vara relativt kalla, men det nämns också som en bra tid om man vill ha det lugnare när man besöker stadens sevärdheter.⁵⁰

Den äldre guiden har alltså betydligt mer ingående kapitel om klimat och de förberedelser turisten bör göra för att, enligt guiden, klara sig på bästa sätt. Trots att båda guiderna rekommenderar vintermånaderna för en resa till Rom så är det av två skilda anledningar. Tanken i den senare guiden är att undvika trängsel, medan den tidigare rekommenderar vintern för att det är en regnperiod, och därmed passar bra för besök på till exempel gallerior. Redan här kan läsaren alltså läsa av de ideal guiderna står för. Den äldre guiden framhåller historien som det viktiga, medan den moderna guiden lämnar det mer öppet. Vi får hålla i åtanke att luftkonditioneringssystem under tidigt 1900-tal inte existerade, men den tidiga guidens information om att konstbesök och avvikande från solen ändå visar på ett mer historieinriktat ideal jämfört med den senare guiden. Den äldre guiden tycks också utgå ifrån att fungera som enda källa för läsaren. Jag som turist skall kunna finna allt jag kan tänkas behöva om resemålet, och förväntas också till en högre grad följa guidens tips.

3.2 Historisk bakgrund

Båda guiderna har, antingen inledande innan den specifika guiden börjar, eller utspritt över olika kapitel inom guiden, olika kapitel behandlade en mer allmän italiensk men främst romersk och staden Roms historia. Denna behandlar både roms politiska historia samt i mer eller mindre stor utsträckning dess arkitektur- och konsthistoria.

Den äldre Romguiden har flera längre kapitel dedikerade till italiensk och romersk historia av ett eller annat slag. Ett avsnitt tar upp staden Roms historia, även fast den politiska historien finns med så ligger tyngdpunkten på arkitekturen kopplat till olika kejsare och stora samtida

⁴⁸ Baedeker's Central Italy, 1909, s. 29

⁴⁹ Baedeker Rome, 2008, s. 135

⁵⁰ Ibid. s. 135

personer. Det nämns i introduktionen till staden Roms historia att resenären givetvis vill göra sig bekant med det gamla centrumet för västerländsk civilisation, för att på så sätt kunna uppskatta det bättre.⁵¹ Om tiden under Trajanus nämns det till exempel att både den arkitektoniska och politiska storheten nådde så högt som Rom förmådde, och hädanefter kom både konsten och riket i stort att sakta men säkert förfalla.⁵² I kapitlet om Roms historia är det gamla romerska riket det som ges absolut mest utrymme, tiden efter 500-talet får tre av de totalt elva sidorna, efter detta följer en lista på alla de gamla romerska kejsarna samt påvarna hela vägen fram till guidens samtid.⁵³

Guiden innehåller även två kapitel helt dedikerade till konst, dessa är uppdelade i antik konst och konst från medeltid till modernismen. Den antika konsten tar totalt upp femton sidor och konsten från medeltid och framåt behandlas på tjugo sidor. I inledningen till kapitlet om den antika konsten nämns syftet med det innehåll läsaren har att vänta:

the traveller who would not wander through the galleries of Rome in mere vacant wonderment may bear in mind these words of Niebhur. As a preface to the following pages, they will not only help the intelligent observer to a worthy appreciation of the master-pieces presented to him, but enable him to invest them with appropriate historical associations.⁵⁴

Läsaren får sedan en grundlig genomgång i utvecklingen från grekisk konst och övergången till romersk konst, och hur den romerska konsten är påverkad av den tidigare nämnda. Det tas även upp om den romerska och senare kristna förstörelsen av grekisk konst genom först omvandling, och senare restaureringar.⁵⁵ Även enskilda aktörer inom konsten tas upp och får sina verk beskrivna, till exempel greken Lysippos.⁵⁶ Läsaren får i texten detaljerade råd om hur han skall sälla i sitt utforskande av konst och arkitektur. Han skall enligt guiden endast titta på de största och vackraste exemplen och inte slösa bort sin tid på att studera varje verk minutiöst.⁵⁷ Det är detta som överblicken av konsten utges skänka läsaren. Efter genomgången skall läsaren slippa spilla tid på mindre värd konst. Guiden säger samtidigt att den inte är till för att styra läsarens tankar, utan endast för att stimulera intresse:

⁵¹ Baedeker's Central Italy, 1909, s. 29

⁵² Ibid. s. 33

⁵³ Ibid. s. 40-47

⁵⁴ Ibid. s. 45

⁵⁵ Ibid. s. 45-46

⁵⁶ Ibid. s. 51

⁵⁷ Ibid. s. 59

to praise the creations of great artists in empty or mere conventional phrase would simply offend, those alone will experience the full measure of delight to be derived from the contemplation of these treasures, who rely upon their own judgement and cultivate to the utmost the delicacy of their perceptions.⁵⁸

Konsten förtjänar alltså en beläst iakttagare och att endast njuta av en tavla utan ”förståelse” ses litet som en hädelse. Iakttagaren skall dock ha ett öppet sinne och använda sitt eget omdöme för att få full njutning. Hur kombinationen av dessa två ideal skall gå till nämns inte vidare.

Den romerska konsten från medeltid och framåt är likaså den väldigt ingående på de områden den behandlar. Guiden tar till exempel över en sida till att beskriva skillnaden på en basilika från antiken och en från medeltiden.⁵⁹ Andra områden som behandlas är utvecklandet av den kristna konsten och de influenser som fanns under tidig tid från antiken.⁶⁰ Mest utrymme för dock renässansen,⁶¹ och speciellt de verk som Michelangelo och Rafael skapat i Rom. Deras egen livshistoria är också beskriven, samt mer specifika saker som vilka skolor de tillhörde i måleriet och var de fått sin träning. Om Rafael står det till exempel: ”we see him still in the trammels of the umbrian school; the effects of his florentine training are visible in his entombment in the borghese gallery (belonging to later periods are the so-called fornarina in the barini gallery)”.⁶²

Efter genomgången om Rafaels stil och karriär så får läsaren höra denna avslutning gällande studiet av Rafaels konstnärliga efterlämningar och hur de skall kunna avnjutas på rätt sätt: ”after foregoing remarks the unprejudiced reader will need a hint only as to the mental attitude he should assume as a student of raphael's works.”⁶³ Det nämns även att Rafaels tavlor inte bara kommer att uppskattas djupare, men hans individualitet och meningen bakom konsten kommer att uppfattas mer klart när läsaren lägger sin energi på att förstå hur målaren genom sin fantasi kunde skapa levande former ur döda objekt.⁶⁴ Konsten från 1600-talet och framåt ges egentligen inget utrymme att tala om, det nämns istället att Rom varken har fött eller livnärt någon framstående konst sedan 1600-talet och framåt.⁶⁵

⁵⁸ Baedeker's Central Italy, 1909, s. 59

⁵⁹ Ibid. s. 67

⁶⁰ Ibid. s. 68

⁶¹ Ibid. s. 69

⁶² Ibid. s. 72

⁶³ Ibid. s. 74

⁶⁴ Ibid. s. 74

⁶⁵ Ibid. s. 79

Den moderna Romguiden har till skillnad från den äldre versionen historiedelarna utspridda på flera ställen i guiden, men annars är upplägget sig likt. I början av guiden finns ett femton sidor långt kapitel om Roms historia. Till skillnad från den äldre guiden så är det här främst politisk historia, det finns ingen lika tydlig koppling till arkitektur som i den tidigare. Om Trajanus står det till exempel endast att han var den kejsare med den mest bländande personligheten sedan Augustus; att riket under hans tid vid makten nådde sin största territoriella utbredning och att erövringarna som skedde under hans styre finns förevigade på Trajanus kolonn.⁶⁶ Den moderna guidens historia må vara kortare, men till skillnad från den äldre så är den mer jämnt fördelad mellan epokerna, även om det även här är fördelat ungefär jämt mellan antiken och resten av historien. Likt i den tidigare guiden så finns det även här en lista med alla kejsare och påvar fram till modern tid.⁶⁷

Förutom den allmänna romerska historien finns det ett kapitel om konst och kultur. Det är här mer allmänt än i den tidigare guiden, det är till exempel mindre utförliga beskrivningar om romerska bad, teatrar, basilikor och sportarenor.⁶⁸ Antiken ges här tre sidor av totalt sexton, medan den äldre guiden gick igenom antikens konst och arkitektur på femton av totalt trettiofem sidor.⁶⁹ Rafaels arbete i Vatikanen tas upp aningen mer genomgående: "its murals are an extremely vivid portrayal of actions and thoughts, with monumental figures in flowing robes set in deep perspective".⁷⁰ Förutom dessa inledande större delar så finns det även mindre delar om livet för den vanliga människan under romarriket, och då främst bröd och skådespel⁷¹, påvens historia⁷² och likt i den äldre mer om Michelangelos måleri.⁷³ Det som tas upp är, förutom en del av hans personliga historia, även den teknik han använde sig av och beskrivningar av vad man faktiskt ser på hans verk, till exempel Den yttersta domen, där det beskrivs hur änglarna i centrum kallar mänskligheten till den yttersta domen med sina trumpeter, och att änglarna i toppen triumferande visar upp Kristus passion.⁷⁴ Till skillnad från den gamla guiden så är det vad man kan se som berättas främst, det görs inget försök till att inta ett tolkningsföreträde, vilket ofta händer i den äldre guiden, inte heller försöker den sig på att förklara allt lika ingående.

⁶⁶ Baedeker Rome, 2008, s. 28

⁶⁷ Ibid. s. 31-34

⁶⁸ Ibid. s. 44

⁶⁹ Baedeker's Central Italy, 1909, s. 45-59

⁷⁰ Baedeker Rome, 2008, s. 51

⁷¹ Ibid. s. 172-173

⁷² Ibid. s. 272

⁷³ Ibid. s. 282-285

⁷⁴ Ibid. s. 284

En tydlig idealförändring mellan de två guiderna är den tidigare guidens mängd historia. Den äldre guiden har femtio sidor allmän historia samt arkitektur- och konsthistoria, medan den moderna guiden har trettionio sidor av detsamma.⁷⁵ Den äldre guiden har även mindre stil och är helt i avsaknad av bilder, vilket fyller upp mycket av den moderna guiden. Den moderna guiden har även med sådan historia som knappt existerade som historia under samtiden för den äldre guiden, till exempel filmhistoria.⁷⁶ I jämförelse med den senare guiden så innehåller den tidigare guiden även en mycket större mängd historia med koppling till just turismen, alltså de platser läsaren kan tänkas besöka och själv ta del av. Räknat i ren text har den moderna guiden ungefär två och en halv sida om Colosseum, åtta sidor om Forum Romanum samt tjugonio sidor Vatikanen.⁷⁷ Detta i jämförelse med den äldre guidens två och en halv sida om Colosseum, sju sidor om Forum Romanum samt ungefär femtio sidor om Vatikanen.⁷⁸ Den senare guiden har en mer ren politisk historia⁷⁹, för att sedan ha en specifik del om just Michelangelos måleri och stil,⁸⁰ alltså mer som ett specifikt nedslag i vad guiden anser mest intressant, medan den äldre förklarar de olika skolorna allt från det gamla Grekland, influenserna från den grekiska konsten under romarriket och fram till modern tid.⁸¹ I den äldre guiden verkar utgångspunkten vara att läsaren inte skall behöva förse sig med något annat verk för att klara sig under resan, samt att den antar att läsaren tydligen behöver en väldigt stor del teoretisk kunskap om arkitektoniska stilar, skolor inom måleriet med mera för att kunna uppskatta det läsaren ser.

Jag skulle säga att med hjälp av den tidigare guidens baskunskap hade läsaren kunnat ses som mer självständig och därmed aktiv i sitt resande. Den äldre guiden är dock samtidigt i jämförelse med den moderna guiden väldigt mer subjektiv i sin berättarstil. Den dömer ut ett lekmanmässigt konsttittande och trycker på att det är ett hån att inte komma väl förberedd till dessa mästerverk, den berättar hur man ska tänka för att kunna uppskatta konstnärer som Rafael samtidigt som den uppmanar läsaren till att det är viktigt att tänka själv. Idealet i Baedekerreseguiderna har, som jag nämnt i bakgrunden, alltid varit ett frihets- och självständighetsideal, men jag anser att den moderna guiden ger läsaren mer frihet till att själv bilda sig en egen uppfattning om vad han/hon ser. Om detta sedan bygger på att dagens turist

⁷⁵ Baedeker's Central Italy, 1909, s. 29-79 & Baedeker Rome, 2008, s. 22-61

⁷⁶ Baedeker Rome, 2008, s. 58

⁷⁷ Ibid. s. 166-168, 181-192 & 262-296

⁷⁸ Baedeker's Central Italy, 1909, s. 303-307, 287-303 & 355-412

⁷⁹ Baedeker Rome, 2008, s. 22-41

⁸⁰ Ibid. s. 282-285

⁸¹ Baedeker's Central Italy, 1909, s. 45-79

anses sakna samma historiska intresse som turisten i början av det förra seklet besatt, eller om det idag antas att turisten själv letar reda på mer specifik information själv vet jag inte. Det är även högst troligt att reseguiden idag riktar sig mot en betydligt bredare läsekrets än tidigare. Det är idag, till skillnad från år 1909, betydligt fler människor som har råd att resa och detta bör innebära en ökad differentiering av intressen och ideal hos de enskilda läsarna. I den moderna guiden finns det till och med ett kapitel om vad barnen kan göra i Rom under semestern,⁸² i den äldre guiden nämns inte barn alls. I dessa inledande historiska bakgrunder så är den äldre guiden åtminstone betydligt mastigare och mer djupgående än den moderna, den är även, vilket jag visat, mer subjektiv och auktoritär i sitt berättande.

3.3 Att prioritera

När man ger sig ut på en semester gäller det givetvis att prioritera vad man skall göra, se och var, till exempel, pengarna skall spenderas. Jag har valt att dela upp turistmålen i några olika kategorier för att sedan titta på vad guiden tar upp för turistmål och hur idealen under dessa beskrivs. Under 9.3.1 tar jag upp det historiskt människoskapade delmålen, alltså museer, byggnader och gallerior, för att nämna några exempel. Under 9.3.2 har jag valt att undersöka hur mycket av det ”gröna” som anses värd ett besök under semestern, detta kan vara både människoskapade parker eller den vilda naturen. Skillnaden mot den tidigare rubriken är här att jag vill se om naturen har något egenvärde i någon av guiderna, eller om den är kopplad till andra, viktigare saker. I 9.3.3 undersöker jag det alla turister behöver ta del av under en semester, alltså restauranger och boende, men även caféer. Detta är inte nödvändigtvis saker som behöver ses som annat än just nödvändigheter, men det kan likväl vara en stor del av semestern i sig. Under 9.3.4 tar jag upp shopping och hur det beskrivs i de två guiderna och under 9.3.5 undersöker jag slutligen mer ingående hur samtiden beskrivs i de två guiderna och det eventuella samspelet mellan turist och lokalbefolkning.

3.3.1 Byggnader

Kyrkan Santa Maria del Popolo, en enstjärnig kyrka som tas upp i den äldre guiden, nämns vara grundad av påven Paschalis II år 1099 på begravningsplatsen av kejsaren Nero, och rest

⁸² Baedeker Rome, 2008, s. 86

på nytt av Sixtus IV mellan 1472-77, den sägs också sägs vara känd för att hemsökas av onda andar.⁸³ Den innehåller detaljerade beskrivningar av stil, vem som har målat vad och hur det ser ut, till exempel får vi veta att interiören dekorerades av Bernini i barockstil år 1655 och består av nav, en mittgång, tvärskepp och en åttakantig kupol,⁸⁴ det finns även en specifik beskrivning av ett verk av Rafael inne i kyrkan, vilket i sig även det får en stjärna, där beskrivs det hur den centrala cirkulära scenen, vilket sägs representera skaparen omgiven av änglar och sju stycken planetära symboler, ett geni lutandes mot en glob och någon sorts ornamentfördelning.⁸⁵

Museo Kircheriano, vilket omnämns på fyra sidor i den äldre guiden har också, likt de flesta byggnaderna i guiden, historiska beskrivningar om när vad har byggts till, och ofta kopplat till påvar och kejsare.⁸⁶ Efter denna introduktion så startar även den ”guidade tur”, vilket den tidiga baedekerläsaren fann som återkommande modell i guideboken. Guideboken talar där till läsaren på samma sätt som en mänsklig guide kan tänkas göra under en liknande tur: ”to the left is the Ethnographical collection. We first enter a passage with an antique mosaic floor, with cabinets containing objects from Siam, Burmah, and India. At the end is an image of Buddha. Adjoining on the right is a long corridor.” Det finns även en karta över museet med alla rummen utmärkta och vad de innehåller.⁸⁷ Även detta är återkommande för åtminstone de större attraktionerna guiden har att erbjuda. I anslutning till Museo Kircheriano, i Palazzo Doria, vilket innehöll en hel del konst, finns det precis som på tidigare nämnda områden detaljerade beskrivningar och även anvisningar om vad läsaren ska koncentrera sig på, inte bara i allmänhet utan för specifika verk, ett porträtt av påven Innocentius X besitter följande förklaring: ”the colouring of the portrait of Pope Innocent X., by Velasquez (No. 118), the chief boast of the collection, is strikingly rich; the skillful manner in which the three shades of red are blended should be particularly noticed.”⁸⁸

Den här berättarstilen går igen i de flesta av de större attraktionerna. Forum Romanum, vilket utgör ett av de enskilt största besöksmålen har sjutton egna sidor i guiden, plus tre stycken kartor över området. En allmän historia följs av specifik fakta om alla de enskilda platserna som tas upp, och som tidigare nämnt kopplat till kejsare och påvar, till exempel Basilikan Julia, vilket grundades av Caesar för att expandera forumet, det finns även avsnitt med exakta

⁸³ Baedeker's Central Italy, 1909, s.178

⁸⁴ Ibid. s.178

⁸⁵ Ibid. s. 179

⁸⁶ Ibid. s. 234

⁸⁷ Ibid. s. 235

⁸⁸ Ibid. s. 238

mått på byggnader,⁸⁹ och som tidigare samma subjektiva berättarstil med en ”personligt närvarande” guide i guiden som tar en runt Forum Romanum i en bestämd ordningsföljd och berättar vad läsaren skall koncentrera sig på.⁹⁰

Det moderna Italien, eller egentligen Italien efter renässansen, är till största del utelämnat ur guiden vad gäller byggnadsverk och konst. Det som nämns om senare perioder är mest mindre populära restaureringar av äldre byggen eller nya byggen i mindre smickrande ordalag, till exempel: ”from the gate and partly shut in by unattractive modern houses, is the Villa Albani”⁹¹ och ”The Via Salaria passes farther on through a new quarter with unattractive lofty tenement-houses”⁹².

Museer i den senare guiden benämns till viss del på samma sätt. Det finns liknande information om grundare av museerna och allmänt vad som finns att beskåda. Skillnaden mellan guiderna ligger dock i, till exempel, den berättarteknik guiderna använder sig av. Den nya guiden har inte den personlige berättaren vilket guidar läsaren genom museets olika rum och berättar åt vilket håll läsaren skall titta. Guiden tar under delen om Museo Chiaramonti upp några få huvudattraktioner vilka beskrivs relativt ingående, men har inte likt den tidigare guiden samma utförliga listor på alla de sevärdheter museerna sägs innehålla.⁹³ Palazzo Doria i den moderna guiden har endast ett kort stycke, vilket förutom att ta upp själva byggnadens interiörs skönhet, även nämner ett mindre antal tavlor, vilka anses som speciellt viktiga.⁹⁴ Förutom den mer ingående beskrivningen av tavlorna i den äldre guiden, och det faktum att den äldre oftast nämner alla tavlor som finns, så är de två guiderna här ganska lika varandra.

Forum Romanum, i den nya guiden genomgången på elva sidor,⁹⁵ samt två stycken detaljerade kartor, har egentligen ett liknande upplägg som i den tidigare versionen av guiden. Ingen plats i historien anses vara så full av historia som just Forum Romanum, och ett besök i Rom är inte fullständigt utan att ha besökt platsen.⁹⁶ Det är därmed inte konstigt att mycket energi läggs på både platsens allmänna historia och även de enskilda byggnadernas. Det mesta är sig likt den gamla guiden, även om de mer detaljerade beskrivningarna är mer objektivt formulerade och inte själv lägger lika många värderingar i texten.

⁸⁹ Baedeker's Central Italy, 1909, s. 291

⁹⁰ Ibid. s. 290

⁹¹ Ibid. s. 432

⁹² Ibid. s. 435

⁹³ Ibid. s. 271

⁹⁴ Ibid. s. 217

⁹⁵ Ibid. s. 181-192

⁹⁶ Ibid. s. 181

Byggnader, och nästan uteslutande historiskt viktiga byggnader, tar upp merparten av både den äldre och den yngre utgåvan av Baedekers Romguide. Det utrymme olika platser får varierar sedan till viss del, men det är i stort sett samma proportionella mängd ålagt olika besöksmål. Det finns dock en idealskillnad i guiden vad gäller hur historien berättas, både i detaljnivå, berättarperspektiv och subjektivitet.

Den äldre guiden försöker i motsats till den moderna att förutom att ge en helhetsbild över allt som finns på ett museum eller galleria även att beskriva, ofta ett flertal, olika specifika saker mer detaljerat, både till utseende och till historia men även subjektivt, alltså vad som ska vara bra med en tavla, vad läsaren ska koncentrera sig på vid studiet av tavlan eller vilken stil den är målad i. Den moderna guiden nöjer sig oftast med en mer värderingsfri beskrivning av en eller ett fåtal verk för att där om något fördjupa sig en aning. Ytterligare en skillnad är det berättarperspektiv som guiden tar under beskrivningarna av specifika historiska platser. Den äldre guiden intar även där ett subjektivt berättarperspektiv och leder en genom platsen som en allvetande reseledare och pekar ut var och på vad läsaren skall fästa sin blick, medan den nya guiden mer neutralt berättar vad som finns att se, men inte vägleder läsaren på ett lika bestämt sätt. Under de hundra år som passerat mellan guiderna så är likheterna många på detta område. Det finns idealförändringar, jag tycker till exempel att läsaren av den äldre guiden lätt kan framstå som mer fast i guidens subjektiva språk, och därmed blir mer passiv i resandet. Under en rundvandring på ett museum bör ögonen ha varit fäst i boken lika mycket som vid de faktiska sevärdheterna. Den moderna guiden innehåller inte lika många fasta värderingar, den ger individen ett större förtroende och en aktiv roll i vad som skall ses och prioriteras. Historia är det viktigaste under resan i både den äldre och yngre guiden, den senare intar dock en mer avslappnad inställning till de historiska platserna, läsaren anses antagligen inte behöva vara lika påläst för att kunna uppskatta det han/hon ser.

3.3.2 Något grönt

Den gröna natur som tas upp i den äldre guiden utgörs av både vild och människoskapad karaktär. Parker, eller trädgårdar, som tas upp är till exempel trädgården vid Pincio, vilket sägs skänka en vacker utsikt över Rom, utöver detta nämns inte mycket om parken i sig, det som nämns är att den, speciellt om kvällarna, är fylld av både turister och lokalbefolkning samt att de fashionabla människorna sägs anlända med vagn och att band uppträder om

kvällarna.⁹⁷ Parken Villa Borghese sägs i sin tur ha tappat mycket av sin skönhet på grund av den försummelse som uppstått i och med att parken blev allmänt tillgänglig, vidare intresse för parken finns inte, dock istället för det konstgalleri som finns där, vilket guiden nämner fortfarande är ett av de viktigaste i Rom.⁹⁸ Det är oftast det historiska som går att hitta i anslutning till dessa parker som det lockande, naturen framstår som mindre intressant.

Den vilda naturen runt omkring Rom nämns i liknande ordalag. Campagna di Roma omnämns förvisso för dess berg med pittoreska drag och de vilda övergivna slätterna, detta följs dock av beskrivningar av de ruiner, vilket sägs vara av högsta rang, som täcker dessa slätter och, enligt guiden, i sig hade varit värda årtal av studier.⁹⁹ Liknande ordalag finner man under en tur ute på landet kring Rom där det efter en viss punkt inte sägs finnas mycket av intresse längre, förutom den ständiga vyn av bergen.¹⁰⁰ Guiden tar även upp Albanosjön, och lago di nemi, vilket passeras under en tågatur; där nämns, precis som under turerna på museerna åt vilket håll läsaren skall titta för att inte missa de viktiga objekten, i det här fallet ett berg. Efter att naturen nämnts här så går guiden istället in på platsens politiska historia; i det här fallet att det ska ha varit den antika huvudstaden och det politiska och religiösa centrumet för det latinska förbundet.¹⁰¹ De platser som mest förtjänar att nämnas utan politisk eller historisk koppling är Lago di Nemi, en vacker sjö, vilket sägs vara pärlan av bergen, den får två stjärnor i guiden, vilket är det högsta en sevärhet kan få, och omnämns ha vackert, klart vatten vilket sällan rörs av vinden och skall vara speciellt vacker när solen står högt.¹⁰² Bosco Sacro, en helig lund, nämns också utan direkta kopplingar till historia eller politik: ”a footpath leads on to a small, but formerly more extensive oak wood on the hill, commanding an admirable view of the campagna and the alban mts.”¹⁰³

Den moderna guiden behandlar parkerna på ett liknande sätt. Roms största stadspark tas till exempel endast upp i anslutning till Villa Doria, och nämns ha stora gräsytor och skuggområden under barrträd, det är dock Villa Doria som utgör huvudattraktion och tilldelas en stjärna i guiden.¹⁰⁴ Under delen som behandlar Villa Gregoriana finns en av de mer natursköna beskrivningarna i den nya guiden, även här då i anslutning till historia, men

⁹⁷ Baedeker's Central Italy, 1909, s. 170

⁹⁸ Ibid. s. 217

⁹⁹ Ibid. s. 427

¹⁰⁰ Ibid. s. 438

¹⁰¹ Ibid. s. 463

¹⁰² Ibid. s. 466

¹⁰³ Ibid. s. 442

¹⁰⁴ Baedeker Rome, 2008, s. 195

naturen har sin egen plats, även om det återigen är det människoskapade som guiden ger stjärnan: ”where the wild Aniene plummets over a cliff of the sabine mountains into a deep ravine. [...] In the extensive park, the tamed masses of water continue to cascade down impressive waterfalls such as the 108m/354ft-high grande cascade”¹⁰⁵ Det finns dock en park vilket tilldelas en egen stjärna, även den innehåller monument, tempel och historia över lag men även dess grönområden och ett zoo tas upp.¹⁰⁶

Den vilda naturen i anslutning till staden Rom har inte lika stort utrymme som i den äldre guiden. De platser som nämns är detsamma som i den tidigare guiden; Albanobergen för sina sköna kullar samt folkfestivaler kända för sitt vin,¹⁰⁷ och till exempel Lago di Albano, alltså den tidigare nämnda Albanosjön, vilket beskrivs som: ”nature lovers are drawn to the scenic volcanic crater approximately 8km/5mi south of Frascati filled by the Albano Lake [...] Here there is a tiny beach with black sand. [...] wonderfully clear water”¹⁰⁸ Det är alltså inte bara samma platser som tas upp, med ett hundra års mellanrum, utan även beskrivningarna om platserna är snarlika. Skillnaden är egentligen bara stranden med svart sand som är tillkommen i den senare Baedekerguiden.

Naturen får i både den äldre och den moderna reseguiden stå tillbaka mot det människoskapade historiska. Även under det fåtal gånger som naturen kommer på tal så är det oftast i anslutning till någon historiskt plats. Naturen i sig verkar enligt reseguiderna, med få undantag, inte ha något egentligt egenvärde. Detta ideal har i Romguiden stått sig väl de senaste ett hundra åren. Både mängden text och hur naturen beskrivs har visat sig likartad. Värt att ha i åtanke är att Rom är en historisk stad, att en majoritet av besöksmålen skulle utgöras av historia och människoskapad karaktär ser jag inte som förvånande, det som förvånar är med hur stor marginal det är.

3.3.3 Något att äta, dricka samt sova

Avsnitten gällande restauranger, caféer, och boende tas upp väldigt olika i de två guiderna. Den tidiga guiden har i inledningen olika avsnitt för detta och tar där upp restauranger av första och andra klass. Första klassens restauranger benämns endast likna de i Frankrike och

¹⁰⁵ Baedeker Rome, 2008, s. 257-258

¹⁰⁶ Ibid. s. 300

¹⁰⁷ Ibid. s. 147

¹⁰⁸ Ibid. s. 148

Tyskland av samma klass och skall ha liknande höga priser. Utbudet på restaurangerna nämns inte under första klassens restauranger, dock under, vad som anses vara andra klassens restauranger, vilket är den mer nationella Trattorian. Det står där att den som nöjer sig med den lokala maten kan äta både lunch och middag, inklusive vin, för en billig peng.¹⁰⁹ Det som benämns under båda dessa är annars öppettider och priser. Utbudet är mindre viktigt. Även senare i guiden under själva guiden om Rom så benämns caféer och restauranger främst vid just namn, alltså en ren uppräkningslista.¹¹⁰ Om caféer står det, som om restauranger, främst när de besöks, och en kortare lista på vad som intas vilken tid.¹¹¹

I inledningen tas även till exempel vinbutiker upp och benämns där vara ett favorittillhåll för de lägre klasserna, speciellt i Rom, så länge det inte är en av de bättre toskanska vinbutikerna.¹¹² Vin är annars en av få saker i den här kategorin som nämns för sitt egenvärde. Olika områden kring Rom benämns ofta för att vara mer eller mindre kända för sina lokala viner, men oftast inte mer ingående än så.¹¹³

Hotellen benämns i den äldre guiden på ett snarlikt sätt som restaurangerna och caféerna. I hotelldelen av inledningen benämns hotell av första klass till exempel som komfortabla och ofta drivna av tyska eller schweiziska ägare, detta åtföljs av kostnader, och information om frukost och andra praktiska detaljer.¹¹⁴ Andra klassens hotell benämns, precis som restaurangerna, vara mer "italienska" och beskrivs vara "thoroughly italian in their arrangements"¹¹⁵. De anses, givetvis, vara mindre bekväma än första klassens hotell, men även kvinnor skall enligt guiden kunna stanna på de bättre av andra klassens hotell, även om det inte är något rekommenderat en förstagångsresenär.¹¹⁶ Restauranger, caféer och hotell nämns annars ofta i anslutning till varandra. Dock utan vidare djup. Ett hotell i Albano nämns till exempel inneha en bra trattoria och ett café, det är dock allt som nämns.¹¹⁷

Den moderna guiden behandlar till skillnad från den tidigare guiden ämnet betydligt mer ingående. Det finns en tydlig idealförändring; det finns till exempel ett eget kapitel om mat

¹⁰⁹ Baedeker's Central Italy, 1909, s. 20

¹¹⁰ Ibid. s. 153-154

¹¹¹ Ibid. s. 21

¹¹² Ibid. s. 22

¹¹³ Ibid. s. 458

¹¹⁴ Ibid. s. 18

¹¹⁵ Ibid. s. 19

¹¹⁶ Ibid. s. 19

¹¹⁷ Ibid. s. 464

och dryck där det behandlas på nio sidor.¹¹⁸ Guiden behandlar ämnet allmänt; till exempel var och vad man kan äta, och maten som tas up är den maten italienare äter, alltså den maten som den tidigare guiden såg som ett billigare, och antagligen inte lika bra alternativ.¹¹⁹ Guiden behandlar många olika sorters italiensk mat mer eller mindre genomgående, där den tidigare guiden enbart nämnde maten vid namn,¹²⁰ restaurangerna sorteras även efter olika prisklasser, och även de billigare alternativen har beskrivningar om till exempel specialiteter.¹²¹

Det är inte bara under det egna kapitlet ämnet behandlas, det är tvärtom återkommande beskrivet under de specifika historiska besöksmålen guiden igenom. I avslutningen av beskrivningen av Pantheon står det till exempel att man efter en avslutad tur av densamma bör beställa sig en av de delikata sötsaker som finns till försäljning där, eller om inte det så testa tramezzini¹²²¹²³, under beskrivningar utav en av stadens Piazzas nämns ”the irresistible chocolate truffle ice cream, tartuffo, from caffe tre scalini is legendary”¹²⁴ och i introduktionen av Campo de’ fiori beskrivs det hur stånden med grön spenat, röda tomater (vilka smakar exakt så gott som de ser ut) fyller den öppna platsen och hur fiskförsäljare erbjudandes enorma tonfiskar, humrar och musslor, samsas med andra försäljare vilka bjuder ut färsk kyckling och kalkon av respektingivande storlek.¹²⁵

Även boendet har sitt eget kapitel i inledningen. På fem sidor behandlas hotell och hostels ur alla prisklasser.¹²⁶ Språket är även här väldigt olik det i den äldre guiden. Boendet beskrivs som något helt annat än den enkla nödvändighet vilket den äldre guiden ger det. Under rubriken ”A fantastic nights sleep” tar den moderna guiden upp de många hotellen i Rom ”where guests feel they are in paradise.”¹²⁷ De olika hotellen beskrivs både utseendemässigt och vad för speciellt de har att erbjuda. Även budgetalternativen har sina beskrivningar: ”tiny rooms with plasterworks and putti next to the lively market square. The beautiful rooftop terrace overlooks the Campo de’Fiori”¹²⁸

¹¹⁸ Baedeker Rome, 2008, s. 93-102

¹¹⁹ Ibid. s. 93-94

¹²⁰ Ibid. s. 94-95

¹²¹ Ibid. s. 96-97

¹²² En sorts smörgås.

¹²³ Ibid. s. 223

¹²⁴ Ibid. s. 225

¹²⁵ Ibid. s. 160

¹²⁶ Ibid. s. 78-82

¹²⁷ Ibid. s. 78

¹²⁸ Ibid. s. 81

Till skillnad från idealen inom det historiska och naturen så ser man här tydliga idealförändringar under de hundra år som passerat. Inte bara beskrivs boende, restauranger och caféer på en betydligt större mängd sidor¹²⁹, det har även en helt annan plats i själva resandet idag. Från att i den äldre guiden lysa med sin frånvaro, och i de sparsamma beskrivningar som ändå finns framstå som något absolut nödvändigt så har det under åren kommit att få ett egenvärde. Det är idag i guiden lika viktigt att sitta ned på ett café och njuta av en god kopp kaffe, att hitta den där restaurangen som erbjuder det lilla extra och kanske hotellet med den där speciella utsikten som att besöka alla de historiska platserna staden har att erbjuda. Det är ett annat lugn i turismen i den nya guiden. Det som framstår som mest exotiskt idag är vardagslivet, italienaren med sitt heta temperament, den lokala maten, ja, precis det som inte ges något direkt utrymme alls i den äldre guiden. Historia är fortfarande viktigt även i den moderna guiden, men den får ändå stå tillbaka en aning för nuet. Jag skulle säga att det är det som är den stora förändringen på detta område. Den äldre guiden ger inget utrymme för boendet eller restauranger då det inte finns med i det turistideal som guiden i sin samtid stod för; alltså resan bakåt i tiden. Samtiden var bara en bromskloss som tog viktig tid som annars hade kunnat spenderas till studier av det förgångna. Jag tror inte nödvändigtvis att det behöver handla om ett minskat historiskt intresse, utan istället ett vidgat spektra där historien nu måste samsas med samtiden om den lilla tid turisten har att fördela.

3.3.4 Någonting att handla

Shopping i den äldre guiden nämns till exempel i inledningen till Romavsnittet. Under ett gemensamt kapitel nämns där namnet och adressen för diverse vinhus, konfektionister och till exempel tobakshandlar.¹³⁰ Det finns även ett stycke om shopping i den allmänna inledningen, det som nämns där är, liksom ofta tidigare, det guiden anser vara nödvändigt att veta kring shopping, inget direkt om butiker i sig. Läsaren får veta att det i Italien skall vara fasta priser i butiker, åtminstone i de butikerna av högre klass, men att det ändå kan vara värt att pruta lite vid större köp. De enda mer direkta tipsen inför turistens handlande är vid inköp av antikviteter, där det nämns att de inte skall köpas utan äkthetsintyg då de ofta är förfalskade.¹³¹ Handeln är annars inget som nämns utefter de olika turistmålen, och när det väl nämns är det främst namn på butiker utan direkta beskrivningar. Under en vandring i staden

¹²⁹ Baedeker Rome, 2008, s. 76-82, 88-89, 93-102 & Baedeker's Central Italy, 1909, s. 18-23, 149-155

¹³⁰ Baedeker's Central Italy, 1909, s. 154

¹³¹ Ibid. s. 25

mellan två av guidens viktigare platser står det till exempel att gatan inte erbjuder något av intresse förutom dess butiker, vad det är för sorts butiker låter guiden dock inte förmedla.¹³²

Den senare guiden har till skillnad från den tidigare ett större kapitel om nio sidor, under vilket shopping behandlas.¹³³ Shoppingen benämns här i helt andra ordalag, det anses till exempel vara ett stort nöje att ta sig fram längst de packade shoppingdistrikten i den eviga staden en solig eftermiddag.¹³⁴ Silke eller läder, elegant eller ovanligheter, skor eller juveler, allt skall gå att hitta mellan Piazza di Spagna och Via Del Corso, vilket även kallas den magiska cirkeln.¹³⁵ Kapitlet tar upp många olika sorters shopping, det finns till exempel egna avsnitt för manligt och kvinnligt mode, och värt att nämna är att de tio tipsen på butiker för kvinnligt mode är dubbelt så många som antikvitetsbutikernas.¹³⁶

Skillnaden mellan ideal i shopping de två guiderna emellan är liksom i det tidigare kapitlet omfattande. Från att ha stått i periferi utgör det idag, likt till exempel maten, om inte en lika stor del, så åtminstone en stor del av helheten i resandet. Även här verkar också det historiska idealet ha tappat i styrka. Som jag nämner ovan finns de specifika tipsen i den äldre guiden just om antikviteter och handeln med dessa, och även om det i den senare guiden finns tips på antikvitetsbutiker så är det bara en liten del jämfört med delen om till exempel kläder och mode. Moderniteten och dess masskonsumtionssamhälle skulle jag säga har förändrat de ideal som råder. Från att visa status med antikviteter efter resan så väljer fler idag att köpa med sig kläder eller till exempel väskor, alltså dagens statussymboler. På samma sätt som på flera andra områden i min undersökning visar det även på en förskjutning av idealet från en resa i det förflutna till en resa i samtiden. Konsumtionsvaror och mode har kommit ikapp historien i turismen. Vardagen har triumferat.

3.3.5 Turist i samtiden

I inledningen av den äldre guiden finns ett kapitel med tips inför interaktionen med lokalbefolkningen, till skillnad från den moderna guiden så handlar det dock inte om det vanliga folket på gatan utan istället hur mycket man skall ge i dricks, hur man håller sig säker på gatan och hur man skall förhålla sig till tiggeri. Angående tiggare nämns följande: ”has

¹³² Baedeker's Central Italy, 1909, . s. 243

¹³³ Baedeker Rome, 2008, s. 119-127

¹³⁴ Ibid. s. 119

¹³⁵ Ibid. s. 228

¹³⁶ Ibid. s. 119 & s. 121

long been a favourite livelihood in the streets of Rome. Travellers should decline to give anything with the word 'niente' or a gesture of disapproval"¹³⁷ Interaktionen och språkkunskapen är ofta till för att undvika "missförstånd", alltså någon form av lurendrejeri, vid betalning och bokningar.¹³⁸ En av få gånger där lokalbefolkningens nöjen nämns och tips på hur man som turist kan anpassa sig efter de lokala normerna tas upp är gällande teatern, men inte heller där framställs den italienska människan i vidare gott ljus: "The theatre is the usual evening-resort of the Italians, who seldom observe strict silence during the performance of the music. [...] Gentlemen usually wear their hats until the curtain rises"¹³⁹ På tal om att anpassa sig efter landets seder och att lära sig språket så nämns det just att man genom att göra detta löper en relativt låg risk för att utsättas för bedrägeri.¹⁴⁰

Att interaktion med befolkningen inte ses som eftersträvansvärt kan man även se mer indirekt i inledningens del angående olika sorters boende i Rom. Där nämns att de hotell och pensionat bäst anpassade för utlänningar alla ligger i stadens bästa kvarter.¹⁴¹ Oftast nämns inte folket alls i den gamla guiden, utan staden kan lätt framstå som tom och övergiven. De gånger folket nämns i allmänhet så är det ofta flyktigt, till exempel nämns det att det på San Carlo al Corso ofta är livligt, och speciellt fram mot kvällen då mängder av vagnar och fotgängare är i farten.¹⁴² Förutom den här sortens allmänna beskrivningar så är den gamla guidens Rom tomt på människor. När olika grupper inom samhället nämns så är det utifrån klass eller utseende. När torg i staden nämns så är det till exempel att det är ett ställe som ofta besöks av folk från landsbygden¹⁴³ och om Trastevere får vi höra att det nu för tiden nästan uteslutande är bebott av arbetarklassen, varav många ståtliga exemplar av både män och kvinnor kommer observeras.¹⁴⁴ Att det handlar om just en observation är talande för den äldre guidens syn på mötet mellan turist och lokalbefolkning. Det finns dock ett avsnitt i guiden som tar upp mer om vad italienarna kan tänkas göra under året. Ett stycke behandlar festivaler, vilka enligt guiden har tappat mycket av sitt forna intresse. En karneval och en musikfestival nämns åtminstone, även om karnevalen anses ha varit på nedgång sedan 1870-talet.¹⁴⁵

¹³⁷ Baedeker's Central Italy, 1909, s. 14

¹³⁸ Ibid. s. 19

¹³⁹ Ibid. s. 24-25

¹⁴⁰ Ibid. s. 12

¹⁴¹ Ibid. s. 28

¹⁴² Ibid. s. 228

¹⁴³ Ibid. s. 268

¹⁴⁴ Ibid. s. 419

¹⁴⁵ Ibid. s. 168

En marknad nämns under ett stycke om ”street scenes”, under vilket det sägs att främst folk från landet besöker. Det verkar annars mer intressant att beskåda de kläder seminarister från olika länder visar sig i, till exempel skall engelsmän och fransmän bära kläder i svart, skottar viol och tyskar rött.¹⁴⁶ Även den italienska garnisonen i staden beskrivs relativt ingående efter vapengrenar och vad de bär för olika färger på sina uniformer.¹⁴⁷ Dessa beskrivningar utgörs dock av ett passivt iakttagande, inte något direkt deltagande. Den del som faktiskt tar upp ett aktivt deltagande är stycket som behandlar sport och idrottsmöjligheter i staden. Intressant nog utelämnas fotboll helt och det som nämns är istället ridning, skytte, jakt, golf, cykling och rodd. Angående rodd nämns det att floden Tiberns starka strömmar gör rodd på den till något endast rekommenderat för erfarna roddare, vilka borde söka sig till en eller annan av stadens roddklubbar¹⁴⁸, stycket efterföljs av några rekommendationer av klubbar. Detta är ett av få avsnitt där ett aktivt deltagande i lokala aktiviteter omnämns.

Första sidan i bakgrunden av den moderna romguiden inleds med följande stycke:

”And in Rome, all roads lead to historic attractions. The city is a unique museum but also very much alive, since it would never occur to the Romans to leave their city to the legions of tourists and pilgrims. Traffic roars, young people party at rock concerts, shoppers stroll about, and Roman families enjoy pizza and pasta in the many trattorias and restaurants between ancient ruins, Renaissance palaces and Baroque churches”¹⁴⁹

Besökaren rekommenderas efter detta att ta in atmosfären i staden, få en känsla för “la dolce vita”, alltså det sköna livet, och innan de ger sig ut på historiska strapatser slå sig ned på ett av stadens många caféer på de fartfyllda torgen och ta in rusningen.¹⁵⁰ Turisten uppmanas alltså direkt att inte enbart ta in staden genom dess historia, utan att faktiskt ge sig ut i samhället och njuta av det samtiden har att erbjuda. I kapitlet om konst och kultur i guidens bakgrund inleder de även där med att säga att”The eternal city should not just be admired in museums – the top layer is the here-and-now, which is very much alive”¹⁵¹

Utgångspunkten i guiden, utöver det rent historiska, är just ofta vad lokalbefolkningen gör, vart de går för att äta, tar en kopp kaffe eller vilka uteställen de besöker. Idealet kan sägas vara att göra det italienarna gör. I kapitlet om etikett och traditioner tas Bella figura upp,

¹⁴⁶ Baedeker’s Central Italy, 1909, s. 169

¹⁴⁷ Ibid. s. 169-170

¹⁴⁸ Ibid. s. 168

¹⁴⁹ Baedeker Rome, 2008, s. 12

¹⁵⁰ Ibid. s. 12

¹⁵¹ Ibid. s. 42

vilket kan sägas vara ett italienskt ideal för hur man skall uppträda offentligt¹⁵² Det säger till exempel att man alltid skall klä sig som att man kommer träffa sitt livs kärlek och om det finns ett val så spenderar italienaren hellre sina pengar på kläder och god mat än att till exempel måla om sitt hus. Här får läsaren veta hur han skall föra sig för att passa in bland italienarna, till exempel att man antagligen får sneda blickar om man kommer klädd i sandaler eller med bar överkropp, efter vilket man får veta att det är något inte ens landets tifosi, alltså de italienska fotbollsfansen, skulle få för sig att göra, och om man ändå gör detta så kan man förvänta sig en fullständig avsaknad av förståelse.¹⁵³

Det nämns mycket om just vad lokalbefolkningen har för ideal, och då hur man som turist skall kunna anpassa sig efter detta. Det är en positiv bild som lyfts fram om ett öppet och trevligt folk som man gärna skall ta efter under sitt besök i landet. Även det italienska häftiga temperamentet lyfts fram som något positivt; på tal om det trafikkaos som ofta uppstår tack vare den impulsiva italienska körstilen kan man läsa ”how nice it is when the chaos that unsnarls and as many people as possible with all the gestures and their command. Then the street becomes a living piazza, the machine-like routine of day-to-day life is interrupted.”¹⁵⁴

Turisten uppmanas att gärna närma sig italienaren, och då med ett leende eller en glad gest visa hur mycket de tycker om sin motpart. Man skall inte vara rädd för att vara öppen och gärna göra utrop som ”bravo” och ”grande” för att visa uppskattning för saker. Ett sådant närmande skall också snabbt kunna utmynna i en spontan fotosession om man så vill, då italienaren i regel är dramatiskt lagd och gärna visar sig på bild.¹⁵⁵ Att inte sticka ut från lokalbefolkningen lyfts även fram andra på ställen, till exempel rekommenderas man att under en tidig morgonpromenad stanna till vid ett av stadens caféer och ta en cappuccino, men, om man är en av de diskreta turisterna, skall man passa sig från att beställa en sådan efter lunchtid, då italienare, enligt guiden, bara dricker cappuccino före lunch.¹⁵⁶ Även gällande frukosten får läsaren lära sig vad som gäller för italienaren, eller den som vill smälta in: ”Typically the italians do not have breakfast [...] they consider a hearty breakfast, whether cooked or cold to be barbaric”¹⁵⁷ Den här sortens tips finns även vad gäller shopping, där de

¹⁵² Baedeker Rome, 2008, s. 89

¹⁵³ Ibid. s. 89

¹⁵⁴ Ibid. s. 90

¹⁵⁵ Ibid. s. 90

¹⁵⁶ Ibid. s. 95

¹⁵⁷ Ibid. s. 93

shoppinggator vilket besöks av lokalbefolkningen, och då gärna den rikare befolkningen, lyfts fram som besöksmål.¹⁵⁸

I den moderna guiden finns det en sex sidor lång fraslista innehållande grundläggande fraser för restaurangbesök, vägbeskrivningar och till exempel shopping.¹⁵⁹ Någon motsvarighet finns inte i Romguiden från 1909. Även detta kan ses som en förändring i de ideal gällande hur man som turist skall beblanda sig med folket. Den gamla guiden nämner förvisso att det underlättar att tala italienska när man skall prata med hotellbiträden och om man har tänkt färdas i mindre bygder, men säger även att det går bra utan några kunskaper i italienska eller franska, så länge man är beredd på att betala 'ala inglese'.¹⁶⁰ Den gamla guiden har istället för den nya guidens frassamling ordlistor för italienska maträtter och fackord inom till exempel konsten.¹⁶¹

Skillnaden mellan idealen i interaktion mellan de två guiderna är stor. Den moderna guiden är i stort positiv till lokalbefolkningen och uppmuntrar ett deltagande i den lokala kulturen. Interaktionen med lokalbefolkningen kan ses som en extra dimension i resandet med ett tydligt egenvärde. Den äldre guiden ser interaktionen mer som ett måste för att undvika att bli ekonomiskt utnyttjad av den del av befolkningen som måste interageras med just för resandets skull, alltså till exempel kypare, hotellbiträden och städerskor. Att på något sätt bli en del av samhället, eller åtminstone försöka nå lokalbefolkningen lyfts inte fram. Det framstår alltså som två väldigt skiljda ideal. Den moderna guiden beskriver italienarna utifrån temperament, och om än en något generaliserad, så ändå personlig bild, medan den gamla guiden, där befolkningen nämns, endast lyfter fram klasstillhörighet, utseende och vid något tillfälle eventuell traditionell klädsel. Även genom listan med fraser som den moderna guiden har ser man en skillnad mot den äldre guidens ordlista. Även om det utan tidigare kunskap i språket är svårt att klara sig med en fraslista så är det ändå ett försök till att nå lokalbefolkningen. Något sådant försöker den äldre guiden sig inte på i samma utsträckning.

Den äldre guiden tar inte i samma utsträckning som den moderna upp interaktionen med lokalbefolkningen, eller folk i allmänhet som något ägande ett egenvärde. Medan jag i den moderna guiden anser att kontakten med människor och en semester i dagens kultur lyfts fram som något eftersträvansvärt så är kunskapen i språk och den mänskliga kontakten i den äldre

¹⁵⁸ Baedeker Rome, 2008, s. 240

¹⁵⁹ Ibid. s. 106

¹⁶⁰ Baedeker's Central Italy, 1909, s. 11

¹⁶¹ Ibid. s. 80

guiden mer något turisten behöver för att inte bli utnyttjad på ett eller annat sätt av lokalbefolkningen. På tal om att anpassa sig efter landets seder och lära sig språket så nämns det just att man genom att göra detta löper en relativt låg risk för bedrägeri.¹⁶² Italienaren anses vara vänlig mot turister, speciellt mot kvinnor, men turisten skall emellertid se till att hålla sig lugn vid alla tillfällen.¹⁶³ Även detta är en förändring jämfört med den nya, där turisten tvärtemot uppmuntras att anpassa sig efter den italienska mentaliteten med dess förkärlek till diverse utrop och öppenhet.

4 Turism i förändring 1909-2008

De två guiderna, nästan exakt hundra år emellan varandra, har visat sig ha flera både kvarhängande ideal men samtidigt stora förändringar. Båda guiderna utgörs, som tidigare nämnt, utav en majoritet av historia, men presentationen av historien sker på olika sätt. I guidernas presentation av historiska platser så har även den moderna guiden visat sig tillföra flera nya dimensioner till texten. Under en dags besök på museer så kommer det likväl in annat än det historiska, till exempel restauranger och caféer. Den äldre guidens ideal skulle få en betydligt mer passiv turist än den moderna guiden. fastän Baedekers vision var att skapa en aktiv och individualistisk turist så tycker jag mig se det motsatta. Trots att turismen i den äldre guiden praktiskt sett skedde individuellt, utan mänskliga guider och andra hjälpmedel så ser jag turisten och Baedekerguiden som ett kollektivt par på resan. Den skrivna guiden har tagit den mänskliga guidens plats. Jag kan tänka mig ett museum under tidigt 1900-tal, eller bara en vanlig gata i Rom, där turister går med näsan i de röda guiderna för att då och då titta upp och vrida huvudet åt höger eller vänster, på direkt order från guideboken. Den moderna guiden tillåter, till skillnad från den äldre, en högre grad av eget tänkande. Även om den äldre guiden vill turisten väl med sitt packande historiska fakta så är det en mer subjektiv berättarstil med siktet inställt på allvetande. Den kan sägas styra tanken så väl som stegen under resan. Resandet i den moderna guiden är mer inriktat på helheten, den innehåller färre fasta värderingar, vilket jag tycker ger läsaren en större frihet. Idealet har även gått från kunskapsinhämtning i förgrunden till njutning. Detta är speciellt tydligt i delarna om kontakten med lokalsamhället samt restauranger och shopping.

¹⁶² Baedeker's Central Italy, 1909, s. 12

¹⁶³ Ibid. s. 13

Redan under den första punkten, där vädret tas upp för Italien under olika årstider, visar sig den äldre guiden mer auktoritär än den moderna. Medan den moderna guiden menar att vilken årstid som helst är passande för en resa till Rom så vill den äldre guiden att läsaren helst ska undvika sommarsolen. Det var som sagt bara hundar och icke-kristna som går i solen under sommaren. Den äldre guiden rekommenderar vintermånaderna då man ska ha mer tid för museerna då dessa månader normalt har fler regndagar. Redan här har alltså förutom den äldre guidens auktoritet, även dess subjektivitet visat sig. Att inte naturen framstår som något prioriterat på semestern i den äldre guiden kan, förutom att den rekommenderar vintermånaderna, ha att göra med guidens historiska inriktning. Detta förklarar dock inte avsaknaden av intresse i den moderna guiden. Det är dock det område som har minst koppling till det mest förändrade området, nämligen det samtida samhället. Att guidernas beskrivning av naturen har förblivit så likt kan därför anses förklarligt. Att kombinera historia och kända byggnadsverk med den samtida kulturen faller sig mer naturligt än att göra detsamma uppe på en bergstopp. Ingen av guiderna tar upp naturen som något vidare intressant, även om det finns några parker i den moderna guiden som skall vara intressanta av andra än historiska skäl.

Ett område där guiderna skiljer sig åt i hög grad är i synen på människan de presenterar, och då främst lokalbefolkningen. Den moderna guidens resa är till skillnad från den äldre både en resa i samtiden och det förgångna. Den människa som i den äldre guiden kanske enbart framställdes genom ”en gata full av människor” får i den moderna guiden liv och kliver in från periferin. Människan är här någon värt att studera och inte minst att kommunicera med. Människan har i dagens guide fått ett annat värde än tidigare och är nu likt historien en del av nöjet med resandet. Människan är inte som i den äldre guiden främst någon som kan tänkas försöka lura dig på pengar utan tvärtom någon värd att söka upp enbart för det personliga utbytets skull. Förutom människan, caféer och restauranger så har även shopping tagit steget från inhandling av souvenirer på antikvariat till mode och annat som hör dagens samhälle till. Turismen har gått från en bokläsarturism till en njutningsturism med ett helt nytt spektra av saker för turisten att göra. Idag är det antagligen lika vanligt att komma hem från semestern för att berätta om hur underbar maten var, eller visa upp en inhandlad väska, som det är att berätta om spänningen med ett besök vid en historisk plats. Jag skulle säga att detta är en idealförändring genom modernismens främst teknologiska framsteg. Minskningen av rummet, masskonsumtionssamhället, internet, gemensamma språk, och bland annat förenklade transporter. Allt detta har gett oss en större kunskap om dagens samhällen runt omkring oss.

Vi kan idag på ett helt annat sätt än för hundra år sedan känna en samhörighet med en kultur hundratals mil bort. Medan man förr lärde sig om till exempel Italien i ämnet historia, så har vi idag italienska restauranger i Sverige, vi har utländska filmer och kan genom en knapptryckning komma i direktkontakt med människor på andra sidan jorden, vilket på ett helt annat sätt än tidigare skapar intresse för andra samtida kulturer.

5 Sammanfattning

Jag har i min undersökning utgått ifrån två stycken Baedekerreseguider över Rom, en äldre version från 1909 och en modern från 2008, och därigenom sökt de ideal inom reseguidsturismen så som de såg ut under det tidiga 1900-talet och den utveckling som har skett fram till idag. Den övergripande frågan jag ställde var hur idealen förändrats, och för att besvara detta valde jag att titta på vad man egentligen skulle prioritera som turist; var det historiska platser, eller till exempel naturen? Förutom detta så valde jag även att titta på skillnaden i kontakten med samtiden, alltså om turisten enbart genomförde en resa i det förflutna, eller om kontakten med det levande samhället framställs som något eftersträvansvärt i någon av guiderna. Jag har under undersökningen valt att studera turistidealet efter hur turisten framställs som aktiv eller passiv, guidernas subjektivitet samt om individualitet är något eftersträvansvärt, eller om det är en mer kollektiv turism och tänkande som förespråkas i guiderna.

Resultatet jag fann visar på att turismen har förändrats grundligt men att även vissa ideal har levt vidare under de nästan hundra år som passerat de två guiderna emellan. Den äldre guiden har en tydligare inriktning mot historia och det förgångna samhället. Det är historiska platser som skall besökas och de gånger det samtida finns med är det i periferin. Även om merparten av resemålen i den moderna guiden riktar sig mot historiska platser så har samtiden en mycket större plats. Både guiderna håller sig praktiskt sett till individuella resor, den äldre guiden intar dock en betydligt starkare auktoritet och styr turisten tydligare under resans gång. Trots att den äldre guiden säger sig förespråka en individuell och aktiv turist som själv bestämmer över sin resa så anser jag att dess subjektiva berättarstil till stor del passiviserar både läsarens fötter och huvud under rundvandringarna den leder turisten på i staden.

Den moderna guidens samtidsintresse visar sig främst i dess kapitel om restauranger, caféer, shopping och även boende. I den äldre guiden nämns detta väldigt sparsamt, och framstår mer

som något absolut nödvändigt, men det är inget för turisten att spendera mer än nödvändig tid på. Den moderna guiden har till skillnad från den äldre guiden långa avsnitt om dessa saker och det förefaller lika viktigt att besöka stadens shoppingstråk, ha boende med en fin utsikt och äta gott som att besöka den historiska delen av staden. Samtidsintresset visar sig även i kontakten med lokalbefolkningen som turisten förväntas, eller rekommenderas, ta. I den äldre guiden hålls kontakten vid ett minimum; där den ändå nämns är det interaktion med till exempel städpersonal eller kypare som behandlas. Eventuella lokalspråkliga kunskaper och kontakten i allmänhet ses mest som en fördel för att undvika att utnyttjas på ett eller annat sätt av den italienska befolkningen. Medan den äldre guiden har denna negativa syn på den samtida människan, och kontakten med lokalbefolkningen i allmänhet, så lyfter den moderna guiden fram kontakten med människan på ett helt nytt sätt. Att besöka de restauranger och caféer som lokalbefolkningen besöker anses eftersträvansvärt och även anpassning efter deras kultur. Att närma sig folket på gatan rekommenderas och folket framställs som trevligt och tillmötesgående.

Samtidsintresset i den moderna guiden är den största skillnaden guiderna emellan. Under det sekel som passerat har det förgångna fått ge vika för samtiden; intresset för historia finns kvar men måste nu samsas med det mer direkta njutande som turisten anses vilja ta del av.

6 Käll- och litteraturförteckning

Källor:

Baedeker, Karl, *Central Italy and Rome: Handbook for Travellers*, 15 upplagan, Leipzig, Karl Baedeker Publisher, 1909

Baedeker Rome, 1 upplagan, Karl Baedeker Verlag, 2008

Litteratur:

Andolf, Göran, *Turism i historien i Längtan till landet annorlunda*, 1989

Blom, Thomas & Mats Nilsson, *Turismens historia och utveckling*, Upplaga 1:1, Malmö, Liber Ekonomi, 2005

Calaresu, Melissa, *Looking for Virgil's Tomb: The end of the grand tour and the cosmopolitan ideal in Europe* i *Voyages and Visions: Towards a Cultural History of Travel*, London, Reaktion Books Ltd, 1999

Duncan, James S & Gregory, Derek, *Writes of Passage: Reading Travel Writing*, Routledge, 1998

Fussell, Paul, Jr., *Abroad: British Literary Traveling Between the Wars*, Oxford University Press, 1982

Goeldner, Charles R., Ritchie, J. R., *Tourism: Principles. Practices, Philosophies*, Hoboken New Jersey, John Wiley & Sons, 2006

Koshar, Rudy, *German Travel Cultures*. Berg Publishers, 2000

Lövfgrén, Orvar, *On Holiday : A History of Vacationing*, University of California Press , 1999

Lövfgrén, Orvar, *Längtan till landet annorlunda* i *Längtan till landet annorlunda*, 1989

Inglis, Fred, *Delicious History of the Holiday*, Routledge , 2000